

Szükséges-e mérni a modális erőt, és ha igen, hogyan?*

1. Bevezetés. A dolgozat azzal a problémával foglalkozik, hogy a modalitás szakirodalma általában minősíti a modális kifejezéseket (pl. a *talán*, *valószínűleg*, *vélhetőleg* módosítószókat) a modális erősség szempontjából, de eltérő megoldásokat alkalmaz azzal kapcsolatban, hogyan állapítja meg a modális erő(sség) értékét. Az egyszerűség kedvéért a jelen tanulmány csak az episztemikus-inferenciális modalitást kifejező magyar módosítószókkal foglalkozik, a kiemelt lexikális kategórián belül pedig a *talán*, a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* kifejezésekre összpontosít. Az episztemikus-inferenciális modalitás körébe olyan összetett nyelvi kifejezések tartoznak, amelyek révén a megnyilatkozó megkonstruálja, hogy a jelenet az ő mentális működésén, következtetésén (megfigyelés esetén annak kiértékelésén és/vagy erre épülő inferenciáján) keresztül elérhető lehetséges tényállás (tehát nem ténylegesen megfigyelhető szituáció, nem valós előfordulás a résztvevők számára az adott diskurzusban). A modális erő az episztemikus-inferenciális modalitásban úgy értelmezhető, hogy a megnyilatkozó a tényállást (a reprezentált jelenetet, 'state of affairs') annak bekövetkezése vagy fennállása szempontjából valamilyen mértékben valószínűsíti. Minél valószínűbbnek tartja, a modális erő annál nagyobb, és fordítva.

A tanulmány a 2. pontban pontosítja az eddigiekben csak felvillantott jelenségeket: az episztemikus-inferenciális modalitást, a jelenet megkonstruálásával kapcsolatban az elérés, az információhoz való hozzáférés értelmezését. A 3. pont a modális erővel foglalkozik. Röviden tárgyalja a logikai-formális és a funkcionális szemantikai megközelítéseket, a szakirodalmat nem részleteiben ismertetve, hanem csak kiemelve a modális erő meghatározásában alkalmazott jellemző eljárásokat. A tárgyalás a három magyar módosítószó (*talán*, *valószínűleg*, *vélhetőleg*) modális erejével is foglalkozó magyar munkákra fókuszál. A fejezetpont kifutása a modális erő meghatározásának jelentősége és szükségessége, de a meghatározásra irányuló kísérletek problematikussága is feltárul. A dolgozat bemutat egy újabb kérdőíves vizsgálatot (a 4. pontban), és az eredményeket felhasználva javaslatot fogalmaz meg a modális erő kezelésére és további kutatására. Végül (az 5. pontban) röviden, a főbb állításokat összefoglalva, a javaslatnak megfelelő választ ad a címben feltett kérdésre. A tanulmány példamondatai a Magyar Nemzeti Szövegtárból (v2.0.5, MNSZ. rövidítéssel jelezve; l. ORAVECZ–VÁRADI–SÁSS 2014) és az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszékén található Beszélt Nyelvi Gyűjteményből¹ (BNYGY. jelzéssel) származnak.

* A dolgozat elkészítését az NKFIH 129040 számú pályázata (A magyar nyelv igei konstrukciói. Használatalapú konstrukciós nyelvtani kutatás) és a Tématerületi Kiválósági Program (Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció) támogatta.

¹ A gyűjtemény feldolgozása KESZLER BORBÁLA vezetésével történt. A szerző ez úton is köszöni, hogy hozzáférést kapott a digitalizált szövegekhez.

2. Az episztemikus-inferenciális modalitás. Az episztemikus-inferenciális modalitás körébe tipikusan olyan összetett nyelvi kifejezések tartoznak, amelyek révén a megnyilatkozó kifejezésre juttatja, hogy a jelenet az ő mentális működésén, megfigyelésén és/vagy következtetésén keresztül elérhető lehetséges tényállás (tehát nem ténylegesen megfigyelhető szituáció).

(1) Ez egy nagyon érdekes dolog, ugyanis amikor itt vagyok Pesten, akkor nagyon, nagyon ritkán nézek tv-t, nem tudom, mi az oka ennek, *valószínűleg* az, hogy itt egészen más lehetőségek is vannak a tv-n kívül [...] (BNYGY.)

(2) A fotóst meg *valószínűleg* direkt megkérték hogy mutassa meg az alanyok legkevésbé előnyös arcát. (MNSZ.)

Az (1) esetben a megnyilatkozó egyéni hozzáféréssel ('individual access', vö. JAAKOLA 2018: 123–124) rendelkezik mind a vélekedés alapjához (hiszen saját körülményeiről és motivációiról van szó), mind annak megalkotásához. Más mentális szubjektum nem vonódik be a valószínűsítés műveletébe. A (2) esetben mások is láthatták ugyan a fotókat, de a valószínűsítés kizárólag a megnyilatkozó mentális működésén keresztül megkonstruálódó lehetséges jelenet. Ezekben a példákban a megnyilatkozó az a személy, aki felelős az információért és a valószínűsítésért. Az autoritás vagy felelősség ('authority', vö. BERGQVIST 2016) a magyarban alapértelmezés szerint a megnyilatkozóhoz kötődik. A résztvevők szempontjából ez a viszony az (1)–(2) példában aszimmetrikus. Az episztemikus értékeléssel kapcsolatos felelősség szempontja más nyelvekben a személyhez való lehorgonyzás révén is érvényesülhet: a megnyilatkozó a személyhez kötéssel megjelöli, hogy kinek az illetékességi körébe tartozik az adott jelenet fennállásának vagy lehetséges bekövetkezésének a megítélése (EVANS – BERGQVIST – SAN ROQUE 2018).² Az autoritás előtérbe helyezése vagy a megnyilatkozóról más személyre történő áthelyezése a magyarban nem történhet meg az igealakon, mivel azon a folyamat elsődleges figurája jelölődik. A művelet azonban a *szertint* személyragos alakjaival (pl. *szertintem*, *szertinted*) a magyarban is begyakorlottan elvégezhető. A *Szertinted* [tényállás]? típusú kérdések megfelelője a kogi nyelvben az igen történő autoritásjelölés volna (amelyet begyakorlottan alkalmaznak egyszerű kérdésekben is, amelyek esetében a válasz megadása a partner hatáskörébe tartozik; l. BERGQVIST 2016; EVANS – BERGQVIST – SAN ROQUE 2018).

Az autoritás mellett további lényeges szempont az, hogy a diskurzus résztvevői közül ki vonódik be az episztemikus státusz mérlegelésébe. A bevonódás ('engagement') terminust grammatikalizálódott jelölőkre alkalmazza a szakirodalom

² Észak-kaliforniai indián nyelvekben (chimariko, yana, yurok, karuk) a személyhierarchia alapján meghatározott, kulturálisan kialakított prioritás dönt a személyjelölésről, és ehhez képest másodlagos az, hogy az adott szereplő ágens-e vagy páciens az adott jelenetben (vö. MITHUN 2012). Bár MITHUN nem alkalmazza leírásában az autoritás kategóriáját, kimutatja, hogy a szociokulturális tényezők, a társas viselkedés mintázatai egy olyan, a grammatika szempontjából központi jelenséget is a hatásuk alá vonnak, mint az ige argumentumszerkezetének a jelölése.

(EVANS – BERGQVIST – SAN ROQUE 2018),³ a magyarban ilyen rendszert nem találunk. Ugyanakkor a *talán* típusú episztemikus-inferenciális módosítószók szubjektívizáltak, alaki jelöltség nélkül is a megnyilatkozóhoz kötik a mentális elérést, jelentésüknek nem része, hogy más résztvevő is hozzáférne a következtetés alapját adó jelekhez, vagy az információ nem specifikált forrásához, vagy magához a mentális folyamathoz. (A szubjektívizáció meghatározásához funkcionális kognitív keretben l. TOLCSVAI NAGY 2017b: 306–309.)

A megosztott elérés ('shared access', vö. JAAKOLA 2018: 123–124) a bevonódás szempontjából szimmetrikus (vö. EVANS – BERGQVIST – SAN ROQUE 2018: 142). A magyarban a *-hAtÓAn*, *-hAtÓlAg* komponenst tartalmazó módosítószók (pl. *láthatóan*, *láthatólag*; *vélhetőleg*) a megnyilatkozón keresztüli elérés mellett a megosztott (vagy legalábbis megosztható) státusszal is asszociálódnak.

(3) A törvénytervezetben javasolt négyéves takarékosági ciklus végén rendelkezésre álló, három alapon képződő összeg [...] azonban – *láthatóan* – új lakás építésére nem elegendő. (MNSZ.)

(4) A [Földrajzi név] déli részén [...] elfogott turisták francia tagja, [Név] *láthatólag* már beletörődött sorsába. (MNSZ.)

A (3) példa esetében az összeg alapján a beszélőtársak számára is elérhető értékelést ('nem elegendő') fogalmaz meg a megnyilatkozó. Ugyanakkor a beszélőtársak szempontjából nyitott az, hogy egyetértenek-e ezzel a kiértékeléssel. A (4) példában videofelvétel (látható jelek) alapján potenciálisan megfigyelhetőként konstruálja meg a jelenetet a megnyilatkozó, a kiértékelési-következtetési folyamatot (a tűz mentális állapotára vonatkozó következtetést) azonban ez esetben is ő végzi el.

A megosztott elérésre a szakirodalom gyakran a szűkebb értelemben vett *interszubjektivitás* terminust alkalmazza (l. pl. NUYTS 2000: 306; VERHAGEN 2005). A jelen dolgozat ezt nem követi, mivel az interszubjektivitást a nyelvi szimbolizáció feltételének tartja (l. TÁTRAI 2017: 909–911), és ezért érdemes tőle megkülönböztetni az információhoz való hozzáférés jellegét, amely (mint láttuk) lehet egyéni és megosztott.

Az információhoz való hozzáférés jellege és az episztemikus státusz kiértékelésébe való bevonódás azért is különösen fontos az episztemikus-inferenciális modalitás esetében, mivel rávilágít e szemantikai kategóriának és a hozzá kapcsolódó műveleteknek a társas kognícióba való beágyazottságára. (Ezt a szempontot érvényesíti PÉTERI 2019 is a Common Ground elméletét alkalmazva az episztemikus kifejezések diskurzusfunkciójának a modellálásra.) A fenti szempontok a sokszor összetett perspektívának árnyalt leírását teszik lehetővé.

(5) Nem akartam a dolgok elejébe menni, hiszen komoly vizsgálat indult mind Magyarországon, mind a bizottság berkein belül e témakörben. Azt azonban

³ Engagement refers to a grammatical system for encoding the relative accessibility of an entity or state of affairs to the speaker and addressee" (EVANS – BERGQVIST – SAN ROQUE 2018: 142).

mindenképpen megemlítettem, hogy meglehetősen tisztázatlan körülmények között készült filmről van szó, ahol *állítólag* egy magyarországi libatartó telepet mutattak be és ez a film kb. nyár magasságában készülhetett. (MNSZ.)

Az *állítólag* módosítószó az (5) példában a következőket jelöli (a felismerhető komponensszerkezetek és a lexikalizálódott jelentés révén, szubjektivizáltan):

- a) a megnyilatkozónak értesülésből, pontosan nem azonosított forrásból származó információja van;
- b) nem jellemző rá a közvetlen hozzáférés;
- c) nem jellemző rá a bevonódás;
- d) ezért nem részesedik az információért való felelősségben, sőt annak megbízhatatlanságát implikálja;
- e) a megnyilatkozóé a felelősség az információ forrásával és megbízhatóságával kapcsolatos attitűdjének a kifejezéséért.

Az alábbi (6) – az (5)-höz hasonlóan beszélt nyelvi – adat azonban azt mutatja, hogy még az állítólagosként megkonstruált értesülés („hír”, „szóbeszéd”) is alapot adhat a közeljövő tervezéséhez és a bizakodáshoz.

(6) Sokat nem tudunk csinálni, reménykedik bízunk reménykedünk, és tesszük a dolgunkat, tegnap meg volt az aratás, mert a paraszt az vasárnap is dolgozik, azt strandja járás helyett. Abban bízunk, hogy *állítólag* kedden Brüsszel aljárja és szerdán már erről fogunk egy előadást is hallgatni. [Sic!] (MNSZ.)

A több perspektíva működtetésének egy példáját a (7)-ben figyelhetjük meg.

(7) De komolyan: Schumacher valóban a legnagyobb ellenfelem, és sokak számára *talán úgy tűnt*, hogy a kiválásával megnyílt az egyenes út számomra a második világbajnoki címhez. Ám már akkor figyelmeztettem mindenkit: [...] (MNSZ.)

A megnyilatkozó azzal a retorikai fogással él, hogy hipotézist fogalmaz meg mások vélelmeivel kapcsolatban (objektivizáltan, a mentális ágens explikálásával), majd cáfolja ezt a (lehetséges) vélelmet. Egyértelmű, hogy a *talán úgy tűnik* kontextualizáló tagmondaton keresztül elért célszerkezet valószínűsítését (a 'lehetséges' episztemikus státuszát) a megnyilatkozó nem osztja, míg feltételezése szerint mások igen. Ugyanakkor a befogadók episztemikus viszonyának a megkonstruálását a megnyilatkozó végzi el, az övé a vélekedés valószínűsítéséhez tartozó felelősség.

Tehát az episztemikus-inferenciális modalitás jelölőinek előfordulásai igen összetett konstruálási mód részeként dolgozódnak fel. Funkcionális leírásuk a diszkurzus mentális világának modelljében lehet sikeres.

3. A modális erő(sség). Az episztemikus-inferenciális módosítószó jelentésének egyik dimenziója a modális erősség ('modal force'). Az erősség többfokozatú skála, az egyes fokozatok viszonylagosak, illetve viszonyítottak. A mentalista,

logikai-formális szemantikai munkák általában abszolút értékkel adják meg az erősséget. Például KRATZER csökkenő erősségi sorrendben a következő fokozatokat különíti el (KRATZER 1991: 644–645):

a) szükségszerűség (nem lehetséges nem p), pl. *feltétlenül, nyilvánvalóan, vitathatatlanul*;

b) gyenge szükségszerűség (valószínűbb p, mint nem p), pl. *alighanem, bizonyára, valószínűleg*;

c) lehetőségesség (nem szükségszerű nem p), pl. *esetleg*;

d) „közepes valószínűség” (legalább annyira lehetséges p, mint nem p), pl. *feltehetőleg, talán, vélhetően/vélhetőleg*;

e) csekély valószínűség (nem p gyenge szükségszerűség), pl. *aligha*.

Az ALBERTI GÁBOR által megalkotott ReALIS elméletben és az ebben végzett elemzésekben a vélekedéshez (‘believe’) kapcsolt intenzitásérték is hasonló elven működik: „intenzitásértéket (I elemei: pl. MAX: maximális, gr: nagy; I a [0, 1] számintervallumként is felfogható, ahol a MAX az 1 végponttal azonosítható)” (I. SZETELI–GOCSÁL–ALBERTI 2019: 49).

A formális megközelítések – amennyiben megállapítanak modális erősséget – a lexikális kifejezéshez egy meghatározott értéket rendelnek, amely nincs kitéve „esetleges” kontextuális hatásoknak, vagy ha van, azt a modell nem kezeli. Ez az eljárás érthető, hiszen az aktuális jelentés alapján az erősség megítélése igen nagy tartományokban is mozoghat. Az alábbi példák azt mutatják be, hogy a ko- és kontextustól függően a *talán* által kifejezett modális erősség megítélése nagyon eltérő lehet.

(8) [vizsgatárgy választásáról szóló visszaemlékezésben] Aztán inkább azt gondoltam, hogy legyen biosz. *Talán* többet tudok róla mondani. (BNYGY.)

(9) Persze elég... nem szemtanútól származik, de föltételezhetjük esetleg, hogy *talán* a szemtanúktól származó hagyományt őrzi meg. (BNYGY.)

(10) [...] nem tudom, hogy lehetne ezt megoldani, *talán* határozott fellépéssel, és *talán talán* inkább az a kulcs, amit te mondtál, hogy partnerként kezelni őket [...] (BNYGY.)

(11) [Tornából hányasa van?] Hát kettes, biztos. Hármast megadja neki *talán*. (BNYGY.)

Ha ennyire változatos a megvalósulások képe, akkor miért érdemes foglalkozni a modális erősség meghatározásával? A válasz összetett. Egyrészt azért, mert a beszélők (nem feltétlenül tudatosan) feldolgozzák a jelentésnek ezt a dimenzióját, másrészt azért, mert a megvalósulások változatossága természetes jelenség, és semmiképp sem akadálya a tudományos leírásnak, a rendszerszerű összefüggések feltárásának. A jelenség értelmező leírásának a lehetősége természetesen nyelvelméletfüggő módon tárul fel. A továbbiakban ezt a két szempontot vizsgáljuk meg kissé részletesebben.

Egy kérdőíves vizsgálat (KUGLER 2003: 50) megerősítette, hogy az episztemikus-inferenciális módosítószók a lehetőségesség több fokozatán értékelik az információt. Az eredmények azonban azt is mutatták, hogy az adatközlők számára problémát okoz az, hogy értéket kapcsoljanak izolált (kontextus nélkül megadott) kifejezésekhez. Egyhangú megítélés a modális erősségre vonatkozóan csak akkor alakult ki az említett vizsgálatban, ha a módosítószó a modális erősség legnagyobb (pl. *kétségbevonhatatlanul*, *vitathatatlanul*) vagy legkisebb fokát jelölte (*aligha*). Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a vélekedés melletti beszélői elkötelezettség is a szélső értékekkel asszociálódik. Az elkötelezettség pedig azzal függ össze, hogy a pozitív és a negatív pólus szaliensebb, így azonosítása is könnyebb feladat, mint a közrefogott tartományé. Általánosságban megfogalmazható, hogy a lehetőségesség közbülső fokait jelölő módosítószók modális erősségének megállapítása nehezebb feladat az adatközlők számára, mint a szélső értékek azonosítása. A sematikus kontextus a „közbülső” kifejezések esetében kevesebb támpontot ad a modális erősség megállapításához.⁴ A modális erősség a meglátásom szerint még típusjelentésében sem logikai úton meghatározható érték, hanem nagymértékben függ a használat tipikus kontextusától, illetve a kontextusok változatosságától. A kontextus előhívása attól is függ, hol tart a kifejezés a grammatikalizáció folyamatában, mennyire azonosítható a kifejezés felismerhető komponense alapján valamilyen mentális művelet (vö. *feltehetőleg* ’feltevés, feltételezés’; *valószínűleg* ’[mindennapi] valószínűsítés’).

A fenti kérdőíves vizsgálat megfigyelése egybevág CORNILLIE azon megállapításával, hogy „a két szélső érték (a tényállás teljesen bizonyosan igaz és a tényállás teljesen bizonyosan nem igaz) között – a valószínűségtől a lehetőségességig – kontinuum van”⁵ (CORNILLIE 2009: 46).

A modális erőt skálaként meghatározó megközelítések is fenntarthatják a szubjektív-objektív dichotómiát. PÉTERI ATTILA (2015) összevető módon vizsgálta a *valószínűleg* és a *talán* kifejezést. A *valószínűleg* közepes erejét és „köztes-ségét” azzal magyarázza, hogy a „jelentésében egyfajta »objektív« komponens hordoz ('ha nem is vagyok benne teljesen bizonyos, mégis megalapozottan állítom, hogy *p*')” (PÉTERI 2015: 15). Ez a jelentéskomponens szolgál PÉTERInél magyarázatul arra, miért nem cserélhető fel a *valószínűleg* a *talán* (és a *biztosan*) kifejezéssel minden környezetben, és ez az, ami egyben el is különíti „a tisztán szubjektív-episztemikus”, azaz „pusztán a beszélő episztemikus bizonyosságának, illetve bizonytalanságának fokát” kifejező módosítószóktól (PÉTERI 2015: 10).

⁴ Korpuszalapú tipológiai célú kutatások ugyanakkor megerősítik, hogy a *valószínűleg*, *talán* típusú, gyenge elkötelezettséget, a modális erősség alacsony értékét képviselő módosítószók a leggyakoribbak, és ezek a kategóriát legjobban képviselő, tipikus módosítószók (I. HORVÁTH 2013: 254–256, 306).

⁵ [In between the two extremes (from absolute certainty that a state of affairs is real to absolute certainty that it is not real)] „there is a continuum including probability to possibility” (CORNILLIE 2009: 46). A megfogalmazásból az is látható, hogy a hasonló belátás ellenére ez a leírás a jelen dolgotól különböző keretben készült.

Az „objektív” komponens a szerző szerint összefügghet a valószínűség számításán alapuló tudományos kategóriájával. A 2. pontban bemutatott funkcionista megközelítésben a *valószínűleg* ilyen megkülönböztetése például a *vélhetőleg* kifejezéstől nem volna értelmezhető. A 4. pontban adatközlői értékelés alapján vizsgáljuk, milyen bizonyossági fokot fejez ki a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* kifejezés a számítást előhívó, illetve azt fel nem idéző kontextusban. Arra PÉTERI (2019) is rámutat, hogy bár a kifejezés rendelkezik valamilyen potenciállal a modális erő szempontjából, a modális erősség a diskurzus folyamatában konstruálódik meg, és a felek közös világismeretével függ össze.

A modális erősség megítéléséhez az episztemikus-inferenciális modell minden eleme (l. KUGLER 2015: 55–56), illetve az elemek megalkotott viszonya is hozzájárul egy adott megnyilatkozás esetében. A modell egyik tényezője a modális jelölőhöz kapcsolódó konvencionálódott tudás. A funkcionális kognitív nyelvészet kidolgozott módszertannal rendelkezik ahhoz, hogy a modalitás szemantikai tartományában az erődinamikai modellálást elvégezze.⁶ A vizsgált módosítószók finomhangolják a modellt azáltal, hogy az erő mértékét is kifejezésre juttatják. A jelölőhöz kapcsolódó modális erő séma-megvalósulás viszonyban értelmezhető (TOLCSVAI NAGY 2017a: 33–35). A séma a megvalósulásokból absztrahálódik. Az absztrahálódás a módosítószó esetében a tipikus kontextus sematizációját is jelenti. A séma nem determinálja a megvalósulást, hanem kontextusérzékeny mintaként szolgál az aktuális előhíváshoz. A jelen dolgozat a sémára irányul, ahhoz kíván módszert javasolni, hogyan tárható fel a séma szintű modális erősség. A modális erősség meghatározása ebben a felfogásban a sémák egymáshoz viszonyított erősségének skálaszerű ábrázolását jelenti.

4. Egy újabb kérdőíves vizsgálat

4.1. A kérdőív bemutatása. Az új kérdőíves vizsgálat (KUGLER–POMÁZI 2019)⁷ olyan módszertannal készült, hogy empirikus adatokat tudjon szerezni a *talán*, a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* módosítószó által kifejezett modális erősségről. Az önkitöltéses kérdőívet úgy szerkesztettük meg, hogy ugyanabban a mondatkörnyezetben tudjuk vizsgálni a célkifejezéseket, ezért két változatot készítettünk (l. a tesztmondatokat az 1. táblázatban; a jelen dolgozatban nem tárgyalt, de a vizsgálatban szereplő további kifejezéseket nem közöljük.). A kitöltők feladata az volt, hogy 1–5 Likert-skálán értékeljék a mondatot aszerint, hogy mennyire tartják biztosnak a megnyilatkozót a vélekedésében. Az 1 érték jelölte azt, hogy ’egyáltalán nem’, az 5 azt, hogy ’teljes mértékben’.

⁶ Lásd ehhez PELYVÁS PÉTER munkáit (a magyar nyelvű tanulmányok közül példaként PELYVÁS 2013-at kiemelve), amelyekben a szerző többféle modális kategória esetében is sikeresen összehangolja a langackeri kognitív nyelvtant és a TALMY-féle erődinamikai modellt (illetve annak SWEETSER által a modalitásra kiterjesztett változatát).

⁷ A kérdőívet a *Kérdőívem* alkalmazással készítettük el (l. <http://www.kerdoivem.hu>).

1. táblázat

Az online kérdőív két változatának értékeltetett szerkezetei

1. változat	2. változat
<i>Talán megkérdeznek minket is.</i>	<i>Talán megkérdeznek minket is.</i>
<i>A számításba valószínűleg hiba csúszott.</i>	<i>A számításba vélhetőleg hiba csúszott.</i>
<i>A kutya vélhetőleg féltékenységből támadt a gyerekekre.</i>	<i>A kutya valószínűleg féltékenységből támadt a gyerekekre.</i>

A táblázatból látható, hogy a *talán* ugyanabban a mondatban fordult elő mindkét kérdőívben, így fény derülhet arra, hogy 1. a két adatközlői csoport döntései mennyire hasonlóak; 2. a másik két kifejezés átlagához hogyan viszonyul az átlagos erőssége. A *valószínűleg* és a *vélhetőleg* kifejezést két különböző mondatban is megítéltettük. Ebből kiderülhet, hogy 1. az eltérő kontextus gyakorol-e az átlagértékben kifejeződő hatást a modális erősség meghatározására, és hogy 2. az azonos kontextusban milyen a modális erő mértéke.

A kérdőívet 66 adatközlő (33-33) töltötte ki, mindannyian magyar alapszakos vagy magyartanári képzésben részt vevő ELTE BTK-hallgatók voltak.⁸ A kitöltők átlagéletkora az 1. kérdőív esetében 22,5 év, a 2. kérdőív esetében 20,9 év volt. Az életkoron kívül más személyes adatot nem rögzítettünk. A két kérdőívet célzottan küldtük ki, így senki sem tölthette ki mindkét változatot, csak az egyikhez ért hozzá. A kitöltés 2019. február 21-e és március 17-e között zajlott.

4.2. Eredmények és következtetések. A 2. táblázat az adatközlők által az adott mondat alatti ötös Likert-skálán bejelölt értékeknek az átlagát közli. Az 1. és a 2. a kérdőívre, illetve kitöltői csoportra utal.

2. táblázat

A Likert-skálán bejelölt értékek átlaga

Tesztmondat	Átlag		Módosítószó
	1.	2.	
<i>A számításba valószínűleg hiba csúszott.</i>	3,33	–	<i>valószínűleg</i>
<i>A számításba vélhetőleg hiba csúszott.</i>	–	3,24	<i>vélhetőleg</i>
<i>A kutya valószínűleg féltékenységből támadt a gyerekekre.</i>	–	2,82	<i>valószínűleg</i>
<i>A kutya vélhetőleg féltékenységből támadt a gyerekekre.</i>	2,55	–	<i>vélhetőleg</i>
<i>Talán megkérdeznek minket is.</i>	2,39	2,06	<i>talán</i>

Az adatközlői értékelés hasonló volt a két csoportban (az eltérés a *talán* átlaga esetében 0,33), az átlag a 2. csoportban volt kissé alacsonyabb. Ezzel látszólag összefügghet, hogy a *valószínűleg* is a 2. csoportban kapott alacsonyabb értéket, de a különbség valamivel nagyobb (az eltérés 0,51). Mivel azonban a *vélhetőleg*

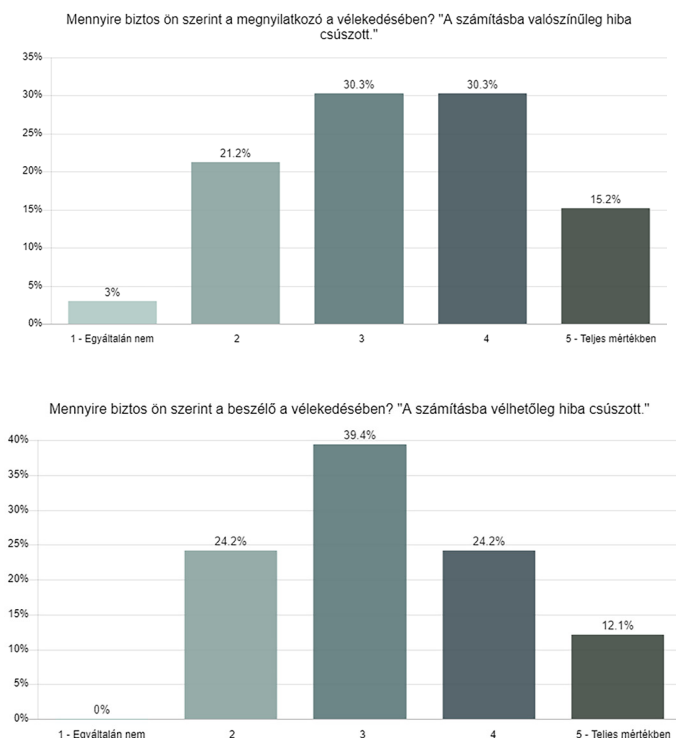
⁸ A kitöltők szervezéséhez nyújtott segítséget köszönöm LENGYEL KLÁRA egyetemi docensnek. A részvételt ezúton is köszönöm a hallgatóknak.

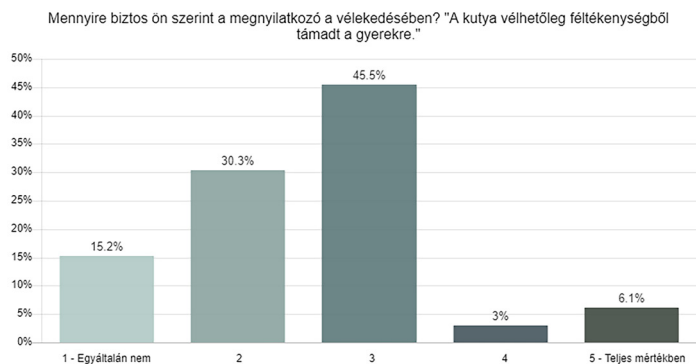
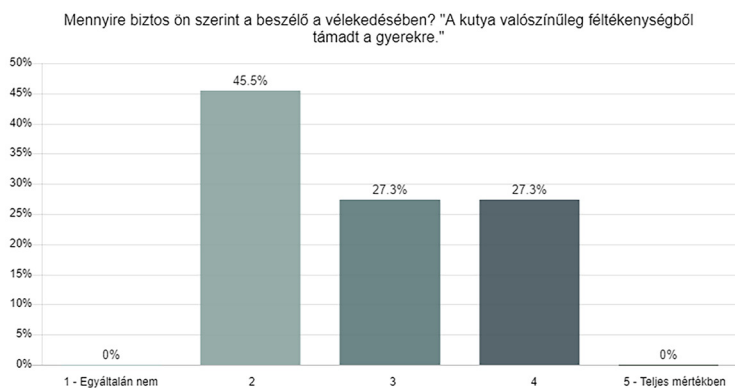
nagyobb átlagot ért el a 2. csoportban, az átlagok különbsége nem magyarázható az adatközlői értékelés csoportszintű különbségével. Az értékek alapján a kotextusnak nagyobb hatása van a megnyilatkozási bizonyosság (közvetve a modális erő) megítélésére, mint a csoportszinten kumulálódó egyéni adatközlői különbségeknek. A számítás esetében a hiba megállapítása nagyobb bizonyossággal történhet, mint a kutya támadása esetén a viselkedés mozgatórugójának az azonosítása. A kotextus hatása mellett azonban az is megfigyelhető, hogy a két nyelvi kifejezés (*valószínűleg*, *vélhetőleg*) nem teljesen azonos mértékű bizonyosságot jelöl, bár mindkettő a közepes tartományba esik. Azonos mondatkörnyezetben a *valószínűleg* nagyobb értékeket kapott, mint a *vélhetőleg*. Tehát a közepes erősség tartományban a *valószínűleg* kifejezéshez sémászerűen valamivel nagyobb fokú beszélői bizonyosság kapcsolódik, mint a *vélhetőleg*-hez. A *talán* esetében nem vizsgáltuk a kotextus hatását. Az értékelés alapján azonban úgy tűnik, hogy a három kifejezés közül a *talán* asszociálódik a legkisebb modális erővel, és a skálán a közepesnél alacsonyabb, kismértékű bizonyosságot jelöl.

Ha a kapott értékek megoszlását is megvizsgáljuk, akkor az adatok megerősítik a megítélés problematikusságáról a 3. pontban festett képet. Az 1. ábra az azonos mondatkörnyezet alapján állítja párba a kifejezéseket.

1. ábra

A valószínűleg és a vélhetőleg értékeinek megoszlása

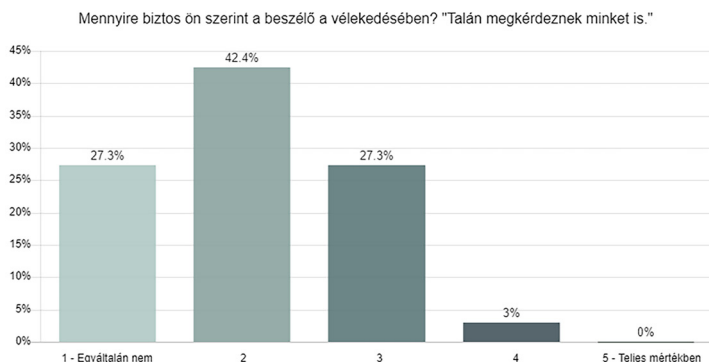

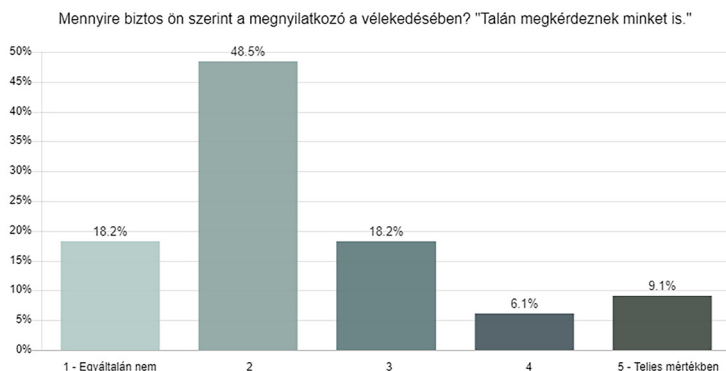

Mindkét kifejezés esetében a 2–4 közötti érték a jellemző. A *talán* esetében (1. a 2. ábrát) a kiemelkedő érték a 2 ('alacsony fokú, kicsiny mértékű bizonyosság'), az 1–3 értékelés a jellemző. A *vélhetőleg* és a *talán* esetében egy árnyalattal jobban megoszlik az értékelés, mint a *valószínűleg*-nél.

2. ábra

A *talán* értékeinek megoszlása

Bár a bizonyosság legnagyobb fokának választása a *valószínűleg* esetében volt a legnagyobb arányú (15,2%), ez nem múlta felül számottevően a *vélhetőleg* 12%-át (azonos kontextusban). Az 5-ös érték választása még a *talán* kifejezés esetében is előfordult (9,1%-ban).

Az eredmények megerősítik azt, hogy az episztemikus státusz értelmezése, és ezért a valószínűsítéshez kapcsolódó modális erő megítélése is erősen ko(n)textusfüggő, beágyazódik a diskurzus mentális világába, a résztvevők világértelmezésébe. Ugyanakkor a tipikus kontextus alapján a modális erő jellemző tartománya sematizálódik, és ez a kérdőív teszthelyzetében is működésbe lép. Ezzel magyarázható az, hogy az adatközlők jellemző sávokban helyezték el a beszélői bizonyosság alapján a kifejezéseket. Hasznos lenne azonban azt is megvizsgálni, hogy a kifejezések milyen sematikus kontextust hívnak elő. Erre alkalmas volna egy olyan előhívásos feladat, amelyben az adatközlőknek megnyilatkozást kellene alkotniuk az adott (izolált) kifejezéssel, majd ezt követően el kellene végezniük a kontextus elaborálást is. Az így előhívott adatok modális erő szerinti értékelését azután az itt bemutatotthoz hasonló értékelésnek lehetne alávetni.

5. Összefoglalás. A modális erősséget azért szükséges vizsgálni, mert az sematizáltnak, egy skála viszonyított értékeinek tartományaként része a módosítószó jelentésének, és ezért a nyelvi interakcióban a beszélők (nem feltétlenül tudatosan) fel is dolgozzák a jelentésnek ezt a dimenzióját. Ez a sémaszintű jelentés nem logikai úton meghatározható érték, hanem nagymértékben függ a használat tipikus kontextusától, illetve a kontextusok változatosságától. A megvalósulások esetében a tipikus (séma szintű) modális erősség kontextusérzékeny mintaként szolgál az aktuális előfordulás értelmezéséhez. A modális erő megkonstruálásában szerephez jut a következtetést végző mentális szubjektum (megosztott hozzáférés esetén szubjektumok) és a következtetés alapjának, valamint a jelenetnek a megértett viszonya. A jelen dolgozat csak megemlítette, de nem vizsgálta az episztemikus-inferenciális modalitás modelljének egyéb elemeit (l. KUGLER 2015), amelyek segítségével megközelíthető annak nyelvi reprezentációja, ahogy a diskurzus résztvevői egymás mentális működését befolyásolják és összehangolják a természetes episztemológia jelenségeinek körében.

A kifejezések megválasztásánál a dolgozat figyelembe vette, hogy a *talán*, a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* eltérő komponensszerkezettel rendelkezik. A mentális folyamat jellege csak a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* esetében van komponenssel kidolgozva, a hozzáférés megosztott jellege pedig leginkább a *vélhetőleg* módosítószónál hívható elő ('a mentális folyamat potenciálisan más mentális szubjektumokra is kiterjesztő' jelentés révén).

A kérdőíves vizsgálat megerősítette, hogy a *valószínűleg* és a *vélhetőleg* közepes erősségű valószínűsítést jelöl, mivel eltérő kontextusokban is közepes mértékű beszélői bizonyosság asszociálódott velük. A *talán* esetében ilyen következtetésre az adatok alapján nem nyílik lehetőség, de az értékelés így is támogatja a korábbi szakirodalmi forrásokat, amelyek alacsony valószínűségi fok jelölését feltételezték vagy adatolták. Ezzel együtt azonban az is ismételt tapasztalatként rögzíthető, hogy a kifejezések modális erősségének a megítélése az értékek között igencsak megoszlik, a teljes bizonyosság és a teljes bizonytalanság, továbbá a köztük lévő átmenetek egyaránt előfordulnak. A „teljes spektrumú lefedésre” mindhárom kifejezés esetében volt példa. A dolgozat javaslatot fogalmazott meg olyan vizsgálatra, amely kifejezetten a sematikus kontextus és a tipikus modális erősség előhívását célozza.

Kulcsszók: episztemikus-inferenciális modalitás, modális erő, séma-megvalósulás viszony.

Hivatkozott irodalom

- BERGQVIST, HENRIK 2016. Complex epistemic perspective in Kogi (Arwako). *International Journal of American Linguistics* 82: 1–34. <https://doi.org/10.1086/684422>
- CORNILLIE, BERT 2009. Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories. *Functions of Language* 16: 44–62. <https://doi.org/10.1075/fol.16.1.04cor>
- EVANS, NICHOLAS – BERGQVIST, HENRIK – SAN ROQUE, LILA 2018. The grammar of engagement II: typology and diachrony. *Language and Cognition* 10: 141–170. <https://doi.org/10.1017/langcog.2017.22>
- HORVÁTH, KATALIN 2013. *Epistemische Modalität im Deutschen und Ungarischen*. Budapesti Beiträge zur Germanistik 66. ELTE, Budapest.
- JAAKOLA, MINNA 2018. Finnish evidential adverbs in argumentative texts. In: FOOLEN, AD – DE HOOP, HELEN – MULDER, GIJS eds., *Evidence for evidentiality*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 121–141. <https://doi.org/10.1075/hcp.61.06jaa>
- KRATZER, ANGELIKA 1991. Modality. In: VON STECHOW, ARNIM – WUNDERLICH, DIETER eds., *Semantik/Semantics*. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 639–50.
- KUGLER NÓRA 2003. A módosítószók funkciói. *Nyelvtudományi Értekezések* 152. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KUGLER NÓRA 2015. *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KUGLER NÓRA – POMÁZI BENCE 2019. A látással összefüggő, kiértékelést kifejező episztemikus predikáció alternatív megkonstruálási módjai. In: LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI

- SZILÁRD szerk., *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. DiAGram Könyvek 1. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 71–94.
- MITHUN, MARIANNE 2012. Core argument patterns and deep genetic relations. Hierarchical systems in Northern California. In: SUIHKONEN, PIRKKO – COMRIE, BERNARD – SOLOVYEV, VALEY eds., *Argument structure and grammatical relations. A crosslinguistic typology*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 257–294. <https://doi.org/10.1075/slcs.126.12mit>
- NUYTS, JAN 2000. *Epistemic modality, language, and conceptualization*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- ORAVECZ, CSABA – VÁRADI, TAMÁS – SASS, BÁLINT 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. In: *LREC 2014 Proceedings*. ELRA, Reykjavik. 1719–1723.
- PELYVÁS PÉTER 2013. „Nekem most el kell menjek...” A *kell* és a *must* segédigék konceptuális és grammatikai struktúrájáról. In: KUGLER NÓRA – LACZKÓ KRISZTINA – TÁTRAI SZILÁRD szerk., *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 186–203.
- PÉTERI ATTILA 2015. A valószínűleg mondatátározó szemantikája és szintaxisa kontrasztív kitekintéssel. *Magyar Nyelv* 111: 9–20. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2015.1.9>
- PÉTERI, ATTILA 2019. Epistemic und Common Ground. Quantitative und qualitative Untersuchung epistemischer Ausdrücke im Korpus. *Linguistik Online* 100/7: 235–258. <https://bop.unibe.ch/linguistik-online> (2020. 07. 17.)
- SZETELI ANNA – GOCSÁL ÁKOS – ALBERTI GÁBOR 2019. Szemafor hát! *Jelentés és Nyelvhasználat* 6/1: 33–63. <https://doi.org/10.14232/JENY.2019.1.2>
- TÁTRAI SZILÁRD 2017. Pragmatika. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2017: 899–1058.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2017a. Bevezetés. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2017: 23–71.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2017b. Jelentéstan. In: TOLCSVAI NAGY szerk. 2017: 207–499.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2017. *Nyelvtan*. A magyar nyelv kézikönyvtára 4. Osiris Kiadó, Budapest.
- VERHAGEN, ARIE 2005. *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*. Oxford University Press, Oxford.

Is it worth measuring modal force? If it is, how?

Based on a questionnaire study on three Hungarian modal adverbs (*talán* ‘perhaps’, *valószínűleg* ‘probably’, *vélhetőleg* ‘presumably’), the paper argues for the necessity of investigating modal force, and for interpreting it from a functional perspective. Modal force is a context-dependent phenomenon, with broad variation at the level of tokens. Still, at the schema level, it is possible to establish typical schematic contexts and associated characteristic modal forces. The paper offers an empirical methodology for exploring such schemas.

Keywords: epistemic-inferential (epistential) modality, modal force, schematization, type vs. instance.

KUGLER NÓRA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem